

Спізнене покоління

Євген Маланюк

Леонід Мосендз і інші

Стародавня формула "поети родяться" є безсумнівна. Але, як завжди в живім житті, кожне правило потягає за собою винятки.

Маю поважні сумніви, чи Мосендз був "уродженим" поетом і письменником взагалі. Ці сумніви, цей "виняток з правила" можна було б у нашій історично-національній дійсності поширити на цілий ряд літературних імен (Зеров, Хвильовий — щоб згадати найголосніші). Перш за все літературна чинність в нашій історично-національній дійсності, завдяки поважним причинам (історичні обставини й психічний "ліризм" українця) були завжди найбільш "природним" стимулом для духової енергії, щоб не сказати "напрямком найменшого опору". Нахил українця до "писання", а "писання віршів" — зокрема є занадто очевидний, щоб розглядати його як явище тільки хворобливе, чи тільки як анекдоту, особливо, коли це явище розглядаємо на ширшому тлі потягу національної української психіки до "краси", отже, до мистецтва взагалі. З цією психічною властивістю в'яжеться таке типове у нас аматорство, яке, на жаль, доводить і до театроманії, і до хороманії, і до графоманії...

Не можна забувати, що великий наш політик (та ще й школи Макіавеллі!) Іван Мазепа теж писав вірші. Вірші писали ченці й єпископи доби барокко, що, зрештою, було зовсім нормальне. Але знаємо, що віршами грішив історик Грушевський, немалим поетом був видатний учений сходознавець А. Кримський, визначний поет, предтеча неокласиків Микола Філянський був практикуючим архітектором, як Гнат Хоткевич був практикуючим інженером-механіком, творцем нового типу паротягу. З автопсії знаю, що вірші писав навіть дехто з генералів нашої армії... Ці приклади можна було б множити далі.

І не завжди легко було б дати відповідь, яка ж, властиво, професія у даного земляка була головною, на кого, властиво, він "уродився".

Італійське Відродження дає нам цілу галерею творців універсального характеру, вже не згадуючи Леонарда да Вінчі. Оця універсальність — це також характеристична і традиційна риса української творчої психіки. Згадаймо хоча б Віктора Петрова: якою в дійсності була спеціальність цього археолога, історика культури, критика, літературознавця, філософа і повістяра в одній особі? Це був, певно, останній з могиканів нашої Київської Александрії.

Але вернімось до Мосендза.

Його літературна спадщина досить поважна, свідчить виразно, що автор її був таки справжнім письменником і, при цьому, письменником-майстром дуже тонкого й безпомилкового стилю. Чи візьмемо його вірші, особливо подебрадської доби, чи його новели й пізніші широко запроектовані повісті, переконуємося, що це справжня

література. Може, децю сухувата, занадто інтелектуальна, не так "зроджена", як "створена", але створена мистцем.

І все ж, усвідомлюючи собі всю голословність такого припущення, смію думати, що справжнє покликання Мосендза було зовсім далеке від літератури і що "народився" він не для письменства. Письменство було лише досить випадковою формою виладування його творчої енергії, формою, зумовленою т. зв. обставинами — і зовнішніми, і, що найважливіше, внутрішніми (певною психічною "травмою", яку Мосендз пережив у перший рік його студентства і про яку знали лише 1-2 близькі йому люди).

Думаю, що "народився" Мосендз ученим, дослідником, інженером-організатором, і це, а не письменство, було його справжнім покликанням. Письменство прийшло, сказати б, лише як вихід з безвихідності, в якій опинилося на чужині ціле покоління.

Спізнене покоління, для якого самої "літератури" (в згіршливім значенні В. Липинського) не вистачало, але, яке, наслідком історичної дійсності, саме літературі (трагічно й парадоксально) віддало свої сили і життя.

Покійний Євген Чикаленко любив повторяти, що революція 1917 року для України прийшла на 10 літ завчасно. Це своє твердження він обґрунтовував досить переконливо, хоч переважно соціологічно та й не без "історичного матеріалізму" (мовляв, за 10 літ вже був би заможній шар "українства", була б "національна буржуазія", отже, необхідна для державності база).

Трудно було дискутувати на цю тему тоді з Чикаленком. І якось не доводилось на ній зупинятись пізніше (може, й часу не було). Хай подумають над цією темою більш фахові люди: вона, здається, має не лише академічний інтерес.

Вживаючи виразу "спізнене покоління" для генерації, що й сам до неї належиш, мимоволі згадуєш ці чикаленківські "десять літ". Події застали бо нас в тім критичнім віці, коли відбувається "мутація" з молодика на мужа. Всі ми (отже в літературі — Ю. Дараган, Ю. Липа, О. Стефанович, Л. Мосендз, М. Грива і інші) мали тоді приблизно коло 20 літ. Є неприємним історичним фактом, що українське суспільство (поза Галичиною) до р. 1917 являло собою певну герметичне замкнену секту). Про жодну передачу "політичного досвіду поколінь" — не було мови, незалежно від того, хто з нас з якої верстви вийшов, або в яких обставинах виховувався (хоч, переважно, всі ми мали т. зв. національну свідомість в тій чи іншій мірі). Переважно військовики (і в цьому найяскравіше наша свідомість, скорше інстинктивно, проявилася), ми були політично незрілі, покладаючись на старше від нас покоління. Тим більше, що представники того покоління вже були парламентаріями, лідерами, міністрами. Ані апарату для оцінки політичної діяльності "старших", ані часу на це (війна!), ані бажання, врешті, смаку до заміни "старших" на політичному полі — наше покоління не мало. Навіть думка про це нам не приходила! Ми були переконані, що коли, напр., Голубович є "прем'єр", то значить він має до того кваліфікації і виконує свої функції так само ретельно, як ми

виконували свої в ролях хорунжих і поручників. Сумніви, очевидно, з'являлися (особливо в тих з нас, що мали нагоду зустрінутися з поколінням Голубовича особисто). Але розчарування, а з ним біль, досада і спізнений жаль — прийшли вже в таборах, де була нагода продумати недавнє минуле, особливо читавши Донцова та "Листи" нещадного своєю логікою Липинського.

Розчарування в "старших" довершило нашу політичну свідомість, зробило нас політично зрілими, але це сталося жахливо пізно, себто коли ми були вже обеззброєні і збройна Визвольна Війна для нас була скінчена.

Якби ж та політична дозрілість прийшла була вже не на 10, а хоч би на 2-3 роки раніше!

Прихід політичної нашої дозрілості в розпачливо-таборових умовах обеззброєного війська і спричинив своєрідну "психічну травму", яка повела наше покоління в науку (Подєбради), в мистецтво, а нашу групу завела в літературу (переважно поезію).

Бо про логічніший для декого з нас вихід — у чинну політику — не можна було мріяти: "старші" заздрісно тримали на це монополію, підсвідомо уважаючи себе за не смертєльних, а наше покоління до сивого волоса уходило за "молодь"...

З тієї групи чи "плеяди", як колись казали, думаю, що лише Юрій Дараган та Олекса Стефанович були поетами уроджєними. Та ще уроджєним критиком і літературознавцем був дещо старший — Михайло Мухин. Але і йому силою обставин та наслідком тієї ж "травми розчарування" судилося заглибитися в історію політичної думки і — попутно — відкрити в ній фатальне місце драгоманівщини й Драгоманова, якого не так писаннями, як мітом було виховане й політичне сформоване старше покоління.

Ані Юрій Липа, ані Максим Грива, ані Оксана Лятуринська (пластик, емальєр!), ані з молодих — Олег Ольжич чи Микола Чирський — "уроджєними" не були, як і Мосєндз. Всі вони пішли в літературу тільки тому, що серед безвихідності — то був, може, єдиний вихід для дальшого ведення перерваної війни вже не військовою зброєю, лише зброєю мистецтва й культури, а зброєю поезії — в першу чергу.

Інакше Юрій Липа був би, майже без сумніву, — лікарем, біологом-філософом, для якого література була б маргінесом, дозвіллям, "нотатками". Максим Грива — чернігівський козак з походження — був би видатним військовиком. Ольжич, правдоподібно, — політиком. Мосєндз, як вже згадувалось, — людиною науки і, одночасно, організатором, "капітаном промисловості". Чирський — першорядним фільмовим актором або режисером...

Але брами полоненої Батьківщини були замкнені. Поля для життєвої діяльності — бракувало. А надмір енергії владно кликав як стій до національної творчості в сфері хоч би лише духової, нематеріальної чи майбутньої, України. Таким чином поставали "Суворість" Липи, "Зодіак" Мосєндза, "Рінь" Ольжича, "Княжа емаль" Лятуринської і просто "Емаль" Чирського — книжки, безперечно, літературно-повновартісні, історично важливі ба й навіть "історіотворчі", але, все

ж, відмінні від "фахової продукції" уродженого професійного письменника.

Як це добре сказав О. Стефанович про Ольжича-поета:

... він був більш

За сірий і камінний його вірш.

Але це саме, з певною зміною, можна застосувати й до Мосендза-письменника. Був бо він більший за свої, хоч як вартісні й історично важливі, книги. Був більший за своє письменництво, в той час коли справжній письменник увесь входить у свої книги і — поза ними — майже не існує...

Що ж, мимо того всього, вніс Л. Мосендз в нашу сучасну літературу? Чим збагатив нашу духовість?

Нагадаймо ті, на жаль, сталі "константи", що перебували й перебувають і в нашій духовості, і в нашій літературі. Сентиментальність, часом у дуже трагічній формі. Перечуленість, часом глибока й болючо-вразлива. Розпливання особистості в суспільстві, в масі, в обмеженості доби: особистість часом майже потопає в хвилях — навіть історичних і історіотворчих — буднів... Реєстр можна продовжувати далі, уточнювати, загострювати, але чи варто? Ті, хто тим цікавляться, знають самі.

І от вже перша новела Мосендза під саркастичним титулом *Ното Lenis* прозвучала, як громова пригадка, як приховане *temento*, як майже франківський гімн Характеру, Вольовості і Розуму.

Ця новела, може найповніше і найвлучніше, дає відповідь на вгорі поставлене питання. І звільняє від всіляких формальних аналіз та розважань.

... І ще хотілося б — для повноти образу — нагадати один вірш Леоніда Мосендза, підкресливши лише дату та місце, де той вірш народився:

З МОГО ШПИТАЛЮ

Любий Друже! Як кидати

Ймуть на мене глину вагку,

Прошу я тебе, благаю:

Не дозволь співать "Кру-кру".

Не хочу, щоб всі стояли,

Мов сичів облізлик згряя,

І гукали глухо в землю:

"в чужині умру... умру".

І скиглили довго й нудно.

Оглядаючись навтьоки,

Співчуюючи фальшиво

І мені, і журавлям...

Ні, я прошу, друже милий,

*Заспівати наді мною
"Гей нум, хлопці, до зброї" –
Пісню бою й перемог.*

*Хай хоч раз при цій нагоді
Змусять вас бадьорі нути
Зняти зір сміліше вгору,
Подивитися вперед.*

*І, втішаючись із вами
На майбутні перемоги,
Дух мій радісно полине
На останній Божий герць.*

Братислава 1932